

Zusammenfassung

Der Artikel handelt von den Krankheiten, Beschwerden und Gesundheitsproblemen, die Kapitänsfrau Dorothea Nissen in ihren Tagebüchern von den Chinafahrten (1863–1867) beschreibt. Oft – ca. alle fünf Tage auf der Reise – war ihr Gesundheitszustand mehr oder weniger stark beeinträchtigt. Meistens waren es Kleinigkeiten und nichts Lebensbedrohliches: Kopfschmerzen, Zahnschmerzen, Verstopfung, Durchfall, blutiger Stuhl, Erbrechen oder Erkältung. Obwohl man sich vorstellen muss, dass das Leben auf See ihre Gesundheit verschlechtert hat, gibt es keinen Grund zu der Annahme, dass die gesundheitlichen Probleme selbst, einschließlich ihrer zugrunde liegenden Ursache, eine besonders maritime oder chinesische Ursache hatten. Im Gegenteil wird in dem Artikel argumentiert, dass diese Krankheiten wahrscheinlich ein fester Bestandteil von Dorotheas Alltag im Løjt-Land waren. Daher sind Dorotheas Tagebücher auch eine einzigartige Quelle für die Untersuchung der Krankheitswahrnehmung wohlhabender Bauern und ihrer Familien in der Mitte des 19. Jahrhunderts. Das Auffälligste an dieser Wahrnehmung ist, dass Dorothea Krankheit offensichtlich nicht als „Krankheit“ im modernen Sinne versteht; als Gegenteil von „Gesundheit“. Andererseits gibt es viele Formen nahezu chronischer Krankheitssymptome, die sie fast als „gewöhnliche Belästigung“ zu empfinden schien; als gewöhnliche Lebensbedingungen, nicht unähnlich schlechtem Wetter oder dem Wechsel der Jahreszeiten. Dorotheas Tagebücher zeugen somit von einer Realität voller Ärgernisse. Sie ist pragmatisch an die Sache herangegangen, aber es war wahrscheinlich nicht gerade angenehm. Krankheit war ein Lebenszustand und kein vorübergehendes Übel, das behandelt werden musste.

Holger Andersen og antiksamlingen på Haderslev Katedralskole

AF ANNETTE HØJEN SØRENSEN OG HELGE WIINGAARD

Kort før sin død i 1961 testamenterede politiker og diplomaten Holger Andersen en samling på i alt 15 antikke græske genstande til sin gamle skole, vore dages Haderslev Katedralskole. Samlingen var sandsynligvis erhvervet under en række rejser, han 1929-1934 foretog i sin egenskab af præsident for den af Folkeforbundet nedsatte kommission for den græsk-tyrskiske befolkningsudveksling. Bag samlingens erhvervelse lå en livslang interesse for den antikke græske kultur, der stammede fra hans skoletid i Haderslev i begyndelsen af 1900-tallet. I artiklen undersøges denne interesses baggrund og betydning for hans personlige værdigrundlag.

Indledning

Politikeren og diplomaten Holger Andersen (1890-1961) er en af de mere oversete skikkelser i nyere dansk historie. Undtagelsen er måske hans indsats som Grænseforeningens formand 1943-1961, hvor han spillede en afgørende modererende rolle i spørgsmålet om en mulig grænserevision i kølvandet på det tyske nederlag efter 2. verdenskrig. Herom skriver Axel Johnsen i sin bog om Grænseforeningens historie 1920-2020:

Den kritiske fløj, herunder Holger Andersen, indtænkte også det tyske element: Det tyske havde gennem historien opnået samme hjemstavnsret som det danske. Det var både et moralsk spørgsmål og et spørgsmål om stabilitet: Hvis man fra dansk side ignorerede tyskernes hjemstavnsret, ville det før eller siden føre til uro og konflikt. I værste fald ville de vende sig imod det danske. Kritikere som Holger Andersen udelukkede ikke, at en tysk slesviger kunne og burde blive dansk. Men udgangspunktet måtte være, at man mødte ham med respekt. Kun sådan kunne man håbe på at vinde ham for den danske side. Tvang og intolerance førte sjældent noget godt med sig. Denne holdning fik gyldighed i resten af Holger Andersens formandstid og gik i arv til alle senere formænd for Grænseforeningen.

Beskrivelsen afspejler flere væsenstræk i Holger Andersens personlighed: Evnen til at se en sag fra to sider. Det moralske aspekt. Nødvendigheden af at møde sin modpart med respekt. Forståelsen for stabilitetens betydning på længere sigt, navnlig for et lille land som Danmark. Og ikke mindst blikket på historien, som Holger Andersen med sin personlige nordslesvigske baggrund i høj grad selv var en del af. Det var ikke mindst værdier og principper som disse, der overordnet prægede hans nationale og internationale virke, og som gik tilbage til hans barne- og ungdomsår i en dansksindet familie i det dengang preussiske Haderslev og Nordslesvig. I hans egen selvforståelse havde hans skoletid fra 1900 til 1908 på det tyske gymnasium i Haderslev haft blivende og positiv betydning. Undervisningen, han modtog her, særligt i de klassiske fag, erindrede han senere gentagne gange med taknemmelighed, især fordi den havde bibragt ham en sans for noget af det, han anså som det værdifuldeste i den arv, det moderne Europa havde modtaget fra den klassiske oldtid. Fascinationen heraf gjorde ham til, hvad man med god ret kan kalde en sand "filhellener", dvs. en begejstret dyrker af alt, hvad der har med den antikke græske kultur at gøre.

Selv sammenfattede han skolens betydning med disse ord i en erindringsartikel fra 1954:

Når jeg mindes disse skoledage, der ligger fem årtier tilbage i tiden, fyldes mit sind af taknemmelighed mod min gamle skole, der tidligt lærte mig at forstå antikkens uforgængelige åndsværdier. I det græske "metron ariston" (det rette mådehold er bedst), som man med føje har kaldt en af Hellas ypperste gaver til menneskeheden, ligger en dyb livsvisdom. Horats, den menneskeligste af alle romere, har formet denne i ord, der har gyldighed til alle tider. Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos ultra citraque nequit consistere rectum.
Dette er en af livsnerverne i Vesterlandets kultur.

Horats-citatet stammer fra Satirer, bog 1, digt 1, vers 106-107, og lyder i dansk oversættelse således: "Visse begrænsninger findes, i enden også bestemte, uden for hvilke det rigtige ikke kan sættes igennem."

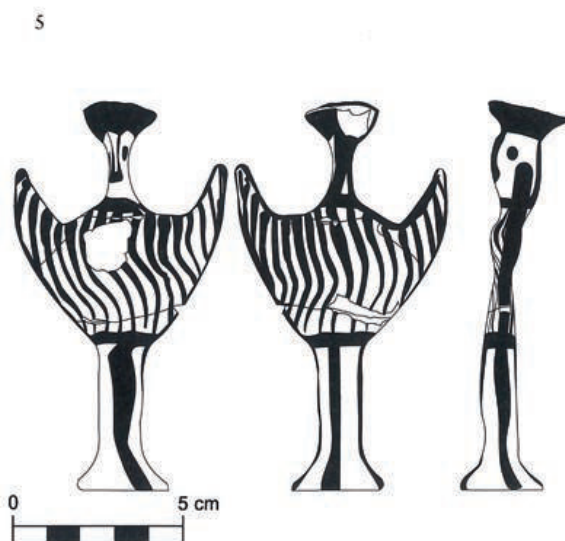
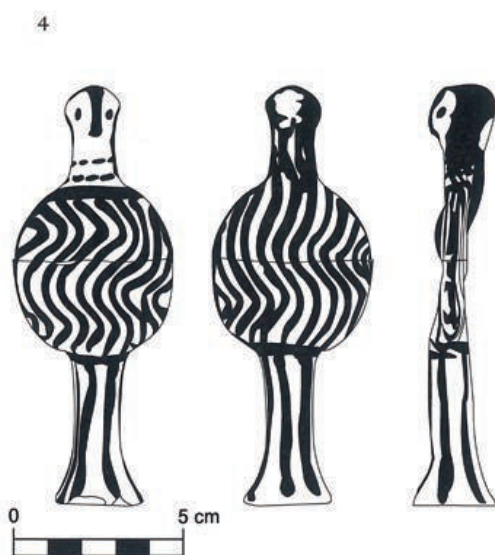
Et højdepunkt i karrieren nåede Holger Andersen i begyndelsen af 1930'erne, hvor han med succes forestod en af samtidens vanskeligste internationale opgaver: Gennemførelsen af den græsk-tyrkiske befolkningsudveksling efter den græsk-tyrkiske krig 1919-22. Opgaven udførte han med base i Konstantinopel, vore dages Istanbul, hvorfra han i embeds medfør foretog en række rejser i det ægæiske område,

Hans Christian Bärenholdts portrætmaleri af Holger Andersen. Originalen befinder sig på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg, en kopi i den nationale portrætsamling på Folkehjem, Aabenraa. Kilde: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Mykenske figuriner, ca. 1200 f.Kr. – Samlingens to ældste genstande er disse stiliserede kvindengengivelser udført i ler, den ene med armene ind til kroppen, den anden med oprakte arme, tragtformet hovedtøj og hestehale. Foto: Annette Højen Sørensen. Tegning: Signe Bruun Jonishkan.

dvs. netop de egne, hvorom han havde lært i sin skoletid. Efter alt at dømme var det her, han anskaffede den antiksamling, som han ved sin død – nærmest som et afdrag på en livslang taknemmelighedsgæld – overdrog til Haderslev Katedralskole.

Samlingen består af genstande, der i tid strækker sig fra bronzealderens mykenske kultur ca. 1300 f.Kr. til senromersk tid ca. 300 e.Kr., dvs. tilsammen næsten 1700 år. Der vides ikke meget om, hvor, hvornår og hvordan de enkelte genstande blev erhvervet, og under et er samlingen kun sparsomt beskrevet. En undtagelse er Birgitte Wistofts artikel *Antiksamlingen på Haderslev Katedralskole i Nordslesvigske Museer*, nr. 6 (1979), hvori det hedder:

Holger Andersens bemærkelsesværdige samling har bragt os fra Grækenlands sagntid befolket af homeriske helte gennem hele den brogede antikke historie og lader os ende i de århundreder, hvor antikken ebber ud – og dermed også områdets position i verdens bevidsthed. Samlingens stykker er ikke enestående sjældenheder, der ville opnå svimlende priser på det internationale antikvitetsmarked. Men alle er de brudstykker af den græske hverdag gennem århundreder, og netop derved har samlingen sin charme og store værdi for os i dag.

Holger Andersen og samlingen blev i 2022 yderligere beskrevet af nærværende artikels forfattere i artiklen *Holger Andersen – Danish Diplomat, Minority Expert, and Philhellene and The Collection of Antiquities at Haderslev Cathedral School*. Heri behandles i særdeleshed samlingen og Holger Andersens filhellenisme.

Holger Andersens baggrund

Holger Aksel Olaf Andersen blev født i Haderslev den 11. april 1890. Faderen, Lars Andersen (1843-1920), var dansk, født og opvokset på Fyn, læreruddannet på seminariet i Tønder, hvorefter han blev ansat som lærer ved det tysksprogede skolevæsen i Haderslev. Moderen, Cathrine Maria Reiff (1859-1932), havde tysk blod i årene, idet hun og hendes familie engang efter 1864 var indvandret til Nordslesvig fra Sydtyskland. Denne tyske del af Holger Andersens afstamning menes at være en vigtig årsag til, at hans egen danskhed aldrig antog en decideret antitysk brod, men tværtimod var afbalanceret og respektfuld. Ja, ligefrem opdyrkede Holger Andersen i sine unge år en betydelig viden om og beundring for tysk kultur. Han valgte da også at studere teologi

på universiteter i Tyskland. Ikke desto mindre kom både han og hans bror Johannes (1885-1961) senere til at spille en fremtrædende rolle i den dansksindede bevægelse, både nord og syd for grænsen og både før og efter 1920.

Ved Holger Andersens fødsel stod Haderslev overfor en økonomisk fremgangsperiode samtidig med, at polariseringen mellem dansk og tysk øgedes. Med kejser Wilhelm II's tronbestigelse i 1888 blev kursen overfor rigets ikke-tyske folkegrupper skærpet, hvilket i Nordslesvig i årene 1898-1903 kulminerede med overpræsident Ernst von Köllers forsøg på at knække danskheden gennem en omfattende sanktionspolitik: Mødeforbud, masseudvisninger, fængselsstraffe, fratagelse af forældrerettigheder m.m. Særlig udtalt var disse tendenser på Haderslev-egnen, hvor danskheden stod stærkt.

Trykket affødte modtryk i form af øget selvbevidsthed og sammenhold på dansk side. I en tid med voksende tysk politisk og militær magtbrynde kunne de dansksindede nordslesvigere næppe forvente nogen hjælp fra Danmark. Så meget desto vigtigere var det at samle sig på de indre linjer, ikke mindst når det gjaldt sproglig og kulturel identitet. Heri lå givetvis en god del af forklaringen på Holger Andersens omfangsrige kendskab til sønderjysk historie og lokale forhold generelt.

Både Johannes og Holger var elever i deres fars skole og har herunder tidligt lagt oplagte boglige evner for dagen. I hvert fald optoges de begge i hhv. 1895 og 1900 i byens lærde skole, der på dette tidspunkt havde navnet *Königliches Gymnasium (Johanneum) zu Hadersleben*. For de fleste dansksindede elever var det som at bide i det sure æble. Ikke blot var skolen netop på denne tid et virksomt redskab i myndighedernes germaniseringsbestræbelser. Den var også den eneste skole af sin art nord for Flensborg, hvilket i realiteten udelukkede ethvert alternativ for børn og unge, der stilede mod en akademisk løbebane, men som ønskede at blive i hjemegnen.

På skolen gik Holger Andersen under navnet "den lille profet", ligesom Johannes var blevet kaldt "den store profet". Detaljen viser hen til flere karakteristiske træk. Dels var Holger Andersen givetvis åndeligt, måske religiøs, anlagt og måske præget hjemmefra. Han ville være præst, hvilket han gik i gang med at uddanne sig til allerede, da han forlod skolen i 1908. Dels afspejler udtrykket et intellektuelt træk i hans personlighed, der også senere trådte tydeligt frem, nemlig en tilbøjelighed for at holde sig etiske idealer og standarder for øje. Dels vidner det om hans enestående talegaver. Livet igennem var han en

flittig foredragsholder og forfatter til bøger og artikler, først og fremmest af politisk og historisk indhold. I voksenlivet var hans veltalenhed nærmest legendarisk. De fleste europæiske hovedsprog – ikke mindst fransk, diplomatiets sprog – beherskede han flydende.

Johanneum: Det preussiske gymnasium i Haderslev

Skolen, han blev optaget på, var oprettet af hertug Hans den Ældre i 1567 med det erklærede formål at forberede unge mennesker til en universitetsuddannelse og senere virke som præst i de dansksprogede dele af Slesvig, dvs. ikke mindst området omkring Haderslev. I modsætning til sin naboskole, den langt ældre Ribe Katedralskole, var skolen i Haderslev underlagt de slesvigske skolemyndigheder og slesvigsk lovgivning og havde derfor i lange perioder af sin historie tysk som undervisningssprog.

24. juli 1850 – dagen før Slaget ved Isted – blev skolen dansk under navnet Haderslev Lærde Skole. 19. april 1864, dagen efter Slaget ved Dybbøl, blev den tysk under navnet *Lateinische Schule zu Hadersleben*. Under skiftende navne fortsatte den sin virksomhed frem til og med 14. juni 1920, dagen inden den formelle overdragelse af suveræniteten over Nordslesvig til Danmark. Herefter blev den på ny dansk, denne gang under navnet Haderslev Katedralskole. Mere end noget andet afspejler disse datoer og årstal den nære sammenhæng, der i det 19. og store dele af det 20. århundrede var imellem skolens og den overordnede sønderjyske historie. Gennem store dele af perioden blev skolen set som en slags nationalt fyrtårn, hvis fremmeste formål ikke mindst var at præge eleverne med de til enhver tid herskende nationale værdier og mål.

Dette er dog kun en del af billedet. I de første år efter 1864, hvor forventningen fortsat var et frit og uafhængigt Slesvig-Holsten i stil med, hvad mange af skolens lærere havde stræbt efter før 1848, var skolens holdning til den tysk-danske nationalmodsatning forholdsvist tolerant. Det blev både dengang og senere fremhævet, at hovedparten af lærerne var indfødte slesvigere, der var godt kendt med de lokale forhold, og som generelt omfattede byens dansksprogede flertal med forståelse og respekt. Dansk var et fast fag for alle elever hele vejen op gennem forløbet. Dansk sprog – eller rettere sønderjysk – tåltes som almindeligt omgangssprog i skolegården. I vidt omfang så såvel dansk- som tysksindede elever, herunder Holger Andersen, skolens lærere

*Skolen Johanneum i Haderslev oplevede en kraftig vækst i Holger Andersens skoletid (1900-1908). Til højre på dette postkort fra 1910 ses den helt nye undervisningsfløj opført 1906, der mere end fordoblede skolens samlede undervisningsareal.
Kilde: Historie Haderslev.*

som store personligheder, der i kraft af deres viden og dannelse nærmest følte sig hævet over preussisk magtglorificering og andre tiltag af nationalistisk art.

Omkring 1895 ændrede dette sig imidlertid mærkbart. Dansk blev eksempelvis gjort til et fakultativt fag, hvor timetallet frem mod 1914 skrumpede ind, og hvor undervisningen angiveligt blev mere og mere stedmoderligt varetaget. Flere lærere kom nu fra det egentlige Tyskland og udviste en påfaldende mangel på kendskab til lokale forhold og var ofte kun kortvarigt ansat på skolen. Skolens rektor fra 1898, Friedrich Johannes Spanuth, stammede fra Hannover og beskrives på den ene side som en kompetent og dynamisk skoleleder, på den anden side som en ivrig deltager i tidens fortyskningsbestræbelser, både på skolen, i lokalpolitik og i byens foreningsliv. Han var fast medarrangør af de årlige sportsstævner på Knivsbjerg og stod ikke sjældent selv på talerlisten. Som en af sine første embedshandlinger indføjede han 1898 ordet *Johanneum* (efter skolegrundlæggeren hertug Hans den Ældre) i sko-

lens officielle navn som endnu en påmindelse om skolens slesvigske rødder. Mest kendt i danske kredse blev han måske, da han i 1902 stod bag bortvisningen fra skolen af de to dansksindede elever, P. A. Callø og Kresten Refslund Thomsen, fordi de under en elevudflugt til Vojens havde nægtet at råbe hurra for Bismarck som deres personlige velgører! Alt dette var helt i tråd med Köllertidens generelle bestræbelser.

Om forholdene på denne tid beretter Johannes Andersen bl.a.:

Nogle af skolens lærere var helt neutrale, og der var i hvert fald i kollegiet tre lærere, der gjorde, hvad de kunne for at bøde på den uret, der fra anden side øvedes, nemlig [Rolf] Hagge [lærer på skolen 1874-1906], [Wilhelm Marius] Lange [1899-1920] og [Carl] Carstens [1886-1920]; men det egentlige, der bestemte skolens væsen, var den stadige fremhæven af magten og de magts muligheder, man fremholdt for os som idealet og målet, og overfor hvilket det lille bitte Danmark intet betød. Det var "lächerlich" at tro på fremtidsmuligheder i den forbindelse. Magten og magts storhed var det eneste acceptable.

Måske er den bedste beskrivelse af skolen i denne periode den kortfattede karakteristik, som skolens første rektor efter Genforeningen, dr. phil. Karl Mortensen, gav i skolens første årsskrift i 1921:

[Skolens] indflydelse og betydning øgedes med Preussens og det tyske kejserriges voksende væld. Om denne tyske latinskole kan der vistnok fra tysk synspunkt siges meget godt. Det var en skole, der hævdede sin plads mellem de dygtige tyske gymnasier. Men Nordslesvigs dansksindede befolkningsflertal har næppe grund til at være den taknemmelig.

Karakteristikken dækkede over den dobbelthed i vurderingen, der også præger Holger Andersens vurdering. På den ene side var skolen fremragende, målt efter akademiske standarder. På den anden side stod den i markant modsætning til dansk kultur og sindelag. Selv vægtede Holger Andersen afgjort det første højere end det sidste. I sine erindringer fra 1954 om sin skoletid nedtoner han udtrykkeligt de negative, nationalistiske elementer i skolekulturen:

"Dersom man ville lade disse og lignende foreteelser være bestemmende for erindringsbilledet, ville dette ikke være retfærdigt. For mig og sikkert adskillige andre danske elever var skolegangen i Haderslev lærde skole i det første decennium af indeværende århundrede en tid, som man gerne tænker tilbage på."

Konkret var hans skoleforløb bygget op af seks klasser, startende med klasse *Sexta* og sluttende med klasse *Prima*. De tre øverste klasser, *Tertia*, *Secunda* og *Prima* var alle toårige, hvor det andet år brugtes til repetition af det i det første år gennemgåede stof. Som normalt var i skoler af denne type, nåede kun de færreste til de højere niveauer på disse klassetrin, og her var elevtallet derfor betydeligt lavere. F.eks. gik der pr. 1. februar 1908 i Holger Andersens afgangshold kun fire elever ud af et samlet elevtal i gymnasiet (fraregnet forskole og realafdeling) på 114. Først og fremmest afspejlede dette, at undervisningen i disse klasser antog en egentlig akademisk karakter, hvor der blev stillet særdeles høje boglige krav til eleverne. Samme udvikling afspejles tydeligt i skolens bibliotek, der op gennem 1800-tallet oplevede kraftig vækst i en bred vifte af lærdomslitteratur, ikke mindst indenfor de klassiske fag.

Udviklingen stod dog ikke stille, og hen mod år 1900 blev en række moderniseringstiltag sat i værk, der ikke mindst førte til vækst for de naturvidenskabelige fag, mens latin og oldgræsk tydeligvis var på retur. Hvor latin i 1888 havde været skolens største fag med flest timer på skemaet, var denne plads i 1913 overtaget af tysk. Ikke desto mindre fortsatte mange af lærernes videnskabelige afhandlinger i skolens årsskrift med at være præget af det klassiske. Også de officielle skoleprogrammers oplysninger om de i undervisningen anvendte lærebøger vidner om et fortsat engagement i netop de klassiske fag.

Den vigtigste lærer: Wilhelm Lange

For at forstå Holger Andersens positive vurdering af skolen er det også vigtigt at bemærke, at de tre lærere, Johannes Andersen udtrykkeligt fremhæver i ovennævnte citat for deres faglige og pædagogiske format, alle figurerede på Holger Andersens skema. Navnlig var Wilhelm Lange vigtig, idet Holger Andersen senere igen og igen fremhæver netop Langes positive betydning for ham. Lange havde han i græsk i de seks år, hvor han gik i de øverste klasser, og hvor faget stod på skemaet med seks ugentlige timer.

Lange var født 1864 i Flensborg og hørte dermed til den gruppe af indfødte slesvigere, der netop pristis for deres tolerante holdning i det nationale spørgsmål. I 1891 havde han erhvervet den filosofiske doktorgrad ved Göttingens universitet på en 61 sider lang, latinsk afhandling om den græske komedieforfatter Aristofanes' skuespil med titlen *Quaestiones in Aristophanis Thesmophoriazusas*. Komедien, der på dansk

har titlen *Kvinderne ved Thesmoforiefesten*, handler om krig og kærlighed på den peloponnesiske krigs tid og opførtes første gang i 411 f.Kr. – tre år efter athenernes katastrofale nederlag ved Sicilien.

I 1899 blev Lange – 35 år gammel – ansat som *Oberlehrer* på *Johanneum*. Uden for al tvivl har han ladet sit specialkendskab til Aristofanes indgå i undervisningen, idet Holger Andersen udtrykkeligt gør opmærksom på, at Wilhelm Lange jævnligt lod indgå pensum, der rakte ud over den pligtige stofmængde. Centralt stod naturligvis den tekstlige tilegnelse af klassikerne på originalsproget, oldgræsk, som Holger Andersen i øvrigt også selv kom op i ved den afsluttende prøve i 1908. Men langt vigtigere var, at Wilhelm Lange i sin undervisning ikke mindst fokuserede på indholdet, hvis tema i eksemplet med Aristofanes' komedie var det evigt gyldige og (desværre) evigt aktuelle: Krig og hvad krig gør ved mennesket, herunder hvad krig kan føre til for den ægteskabelige

Lærerne ved det preussiske gymnasium Johanneum i Haderslev 1905. Forrest midtfor ses rektor 1898-1911 Friedrich Johannes Spanuth. Til højre for ham: Carl Carstens, lærer på skolen 1886-1920), nr. 2 fra højre i forreste række: Rolf Hagge (lærer på skolen 1874-1906), øverste række yderst til venstre: Wilhelm Marius Lange (lærer på skolen 1899-1920). Kilde: Historie Haderslev.

lykke, når kvinderne forsøger at afholde mændene fra krigens vanvid og sanseløse destruktion. Det er ikke svært at forestille sig, hvad den slags emner, formidlet af en kyndig fagmand og pædagog, har kunnet afstedkomme af diskussioner i et lille hold på kun fire elever og igangsætte af tanker i et ungt og modtageligt sind som Holger Andersens.

Sammenfattende beskriver han Lange i erindringerne fra 1954 som:

”den, der påvirkede mig stærkest [...] en ypperlig lærer [...] meget stærkt interesseret i kunsthistorie og forstod at levendegøre undervisningen som få [...] søgte at udvide sine elevers horisont og delagtiggøre os i skatte, som rust og møl ikke kan fortære [...] Den græske oldtid kunne ikke have nogen bedre talsmand, end ham.”

I den forbindelse nævner Holger Andersen også, at Wilhelm Lange – kort før han selv fik ham som lærer og som noget forholdsvis enestående – havde været på en længere dannelsesrejse i Italien og navnlig Grækenland. Om sine indtryk herfra skrev Lange i 1904 en personlig rejseberetning *Griechische Herbsttage*, der vedhæftedes som bilag i skolens årsskrift året efter, altså midt i Holger Andersens skoletid på *Johanneum*. Beretningens overskrifter vidner om et særdeles tæt pakket program og besøg på steder, som Holger Andersen også selv senere i livet skulle komme til at besøge, måske i forbindelse med erhvervelsen af antiksamlingen: Pergamon, Ephesus, Milet og (på Attika-halvøen, nær Athen) Sunion, Eleusis, Dekeleia, Pentelikon samt (på Kreta) Heraklion. En vigtig pointe er, at Langes skrift iflg. hans eget udsagn ikke skulle opfattes som en egentlig videnskabelig afhandling i stil med de øvrige lærerproducerede afhandlinger, der nogenlunde hvert år ledsagede årsskriftet, men derimod som et personligt vidnesbyrd, en slags udvidet rejsedagbog, der tydeligt var præget af forfatterens subjektive indtryk og refleksioner på højere fagligt niveau.

Ideen om almendannelse

Ikke blot var Wilhelm Lange således en førsteklases lærer, der så at sige levede og åndede for det stof, han underviste i, og som krydrede sin undervisning med førstehåndsindtryk. Han var også en fremragende repræsentant for det uddannelses- og skolesyn, der op igennem 1800-tallet mere og mere kom til at præge den højere skole, ikke kun i Haderslev, Danmark og Tyskland, men over store dele af det nordlige Europa: Synet på almendannelsen som skolens primære formål.

Som begreb var dannelsesideen i sig selv et produkt af det antikke Grækenland. Med rod i bl.a. Sokrates' og Platons opfattelse af mennesket som et rationelt tænkende væsen skulle den rette uddannelse først og fremmest rette sig mod at give eleven indsigt. Vejen gik gennem udvikling af veltalenhed, evnen til at behandle et emne logisk, præcist og ud fra en omfattende viden, hvilket alt sammen formodedes at føre til en udvikling af personligheden. Med betydelige modifikationer fortsatte dette uddannelsessyn op gennem oldtiden og middelalderen, hvor latinskolerne med deres klare præg af teologiske dannelsesanstalter i høj grad betonedede den sprogligt-grammatiske dannelse, ikke mindst fordi latin udgjorde det internationale lærdomssprog. Med renæssancens humanisme fik dannelsen er klart filologisk præg, hvor sprogtilegnelsen i vidt omfang foregik med udgangspunkt i de klassiske latinske og græske tekster. I 1600- og 1700-årenes latinskoler gik dette dog mere og mere over i en gold, grammatikalsk udenadslæren, hvilket i slutningen af 1700-tallet affødte kritik og reformforslag.

Heraf kom bl.a. den såkaldte nyhumanisme omkring 1800, iflg. hvilken undervisningen i højere grad burde stille mod en erkendelse af den klassiske kulturarv som et forbillede for nutiden. Samtidig skulle arbejdet med de klassiske sprog opretholdes som træning i logisk tænkning. Disse ideer førte til et paradigmeskifte i det højere skolevæsen over store dele af Europa i det 19. århundrede. Ikke blot blev indhold vægtet højere end form, men ideelt set skulle behandlingen af de klassiske tekster føre til en bevidstgørelse omkring de antikke værdiers indvirkning på moderne europæisk kultur og samfundsopfattelse.

Særligt i Tyskland i begyndelsen af 1800-tallet slog dette uddannelsessyn igennem. En af bannerførerne var den preussiske videnskabsmand og politiker Wilhelm von Humboldt, der i skyggen af den franske besættelse i 1806 gennemførte en række reformer af det preussiske universitets- og undervisningsvæsen, der hurtigt kom til at præge de højere skoler både i og uden for Tyskland. Gradvist forvandlede ”latinskolen” sig til en ”lærd skole”, præget af et langt højere og mere differentieret fagligt niveau end tidligere. Allerede i 1820'erne kaldte således latinskolens rektor i Haderslev, C. A. Brauneiser – nærmest som en programerklæring – sin skole for *Gelehrtschule*. I 1848 fik den danske nyhumanist, kultusminister Johan Nicolai Madvig for første gang skrevet ordet ”almendannelse” ind i formålsparagraffen for det højere danske skolevæsen i en reform, der blev gældende for den lærde skole i Haderslev fra 1850. Flere nye fag kom på skemaet, lærerne skulle være videnska-

beligt uddannet og dyrke forskning i deres fag ved siden af undervisningen. Udviklingen gjorde sig i endnu højere grad gældende for skolen efter 1864 og udgør derfor en væsentlig del af forklaringen på den antikbegejstring og det dannelsestænk, der også kom til at præge Holger Andersen, og som givetvis lå bag hans erhvervelse af antiksamlingen.

Holger Andersens løbebane ca. 1913-1935

Karakteristisk for Holger Andersens akademiske begåelse var, at han i sin studietid fra 1908 til 1913 frekventerede flere forskellige tyske universiteter: Halle, Jena, Berlin og Kiel. Sidstnævnte sted erhvervede han i 1913 den teologiske kandidatgrad, kun 23 år gammel. Undervejs havde han tilegnet sig en betydelig fortrolighed med tysk kultur og åndsliv, der ligeledes fik betydning for ham både personligt og i hans virke. Navnlig Goethe fyldte meget, og de første mange år hed det sig, at han kun sjældent holdt en tale uden at inkludere et Goethe-citat.

Trods sine flere år lange studieophold ved tyske universiteter tyder meget på, at Holger Andersen de sidste år før krigsudbruddet 1914 via sin fem år ældre bror, advokat Johannes Andersen, var aktivt engageret i dansk nationalt arbejde i Haderslev. Krigsudbruddet 1914 vendte dog op og ned på begge brødres fremtidsudsigter. Præst blev Holger Andersen aldrig. I det mindste én gang må han have været i de tyske myndigheders søgelys, nemlig da han i forbindelse med nogle sympatitilkendegivelser mod en kolonne forbipasserende krigsfanger iflg. en notits i *Ribe Stiftstidende* 3. maj 1915 blev "straffet". Det vides ikke, om der er nogen sammenhæng hermed og den omstændighed, at Holger Andersen på et tidspunkt forlod Nordslesvig på mere eller mindre permanent basis og derved – i modsætning til broderen – undgik tysk militærtjeneste. Under og lige efter krigen opholdt han sig i Middelfart. Her og i det øvrige land engagerede han sig i agitation og journalistisk virksomhed til fordel for den sønderjyske sag. Han skrev artikler i forskellige tidsskrifter, blev medredaktør for *Ribe Stiftstidende* og var allerede fra starten en efterspurgt foredragsholder, ikke mindst i kraft af sin personlige baggrund og omfattende personkendskab og detailkendskab til nordslesvigske forhold.

I årene mellem 1918 og 1920 var han ivrig Dannevirkemand, men må forholdsvist hurtigt herefter have erkendt vanskelighederne ved for Danmark på længere sigt at vinde og ikke mindst fastholde en så betydelig del af Sydslesvig. I 1920 engagerede han sig i afstemningen i

2. zone, ikke mindst som redaktør af det dansksindede, men tysksprogede tidsskrift *Unser Land*. Efter nederlaget i afstemningen 14. marts 1920 i zone 2 deltog han i bestræbelserne på at få etableret en international fristat i området omkring Flensborg i stil med den ordning, der ved fredskonferencen i Versailles var blevet etableret for Saar-området mellem Tyskland og Frankrig. I dette øjemed deltog han sammen med broderen Johannes i den mellemslesvigske delegations rejse til London og Paris i foråret 1920.

I 1920 vandt han Det konservative Folkepartis eneste folketingsmandat i den sønderjyske storkreds og var herefter medlem af Folketinget til 1930 og af Landstinget 1936-39. Hans konservatisme blev betegnet som grundfæstet, hvilket bl.a. indebar, at han i 1939 vendte sig imod sit partis forlig med Stauning-Munch regeringen om en grundlovsreform, herunder diskussionen om Landstingets evt. afskaffelse. I november 1940 var han en del af Højgaard-kredsen, der arbejdede for, at Christian X skulle oprette et ministerium af politisk uafhængige personligheder.

Først og fremmest var det imidlertid hans ekspertise omkring sønderjyske forhold og minoritetsproblemer, der prægede hans arbejde. Han benyttedes som rådgiver for den danske regering i spørgsmål vedr. den praktiske implementering af genforeningslovgivningen. 1921-22 blev han tilforordnet de dansk-tyske forhandlinger om suverænitetsoverdragelsen samt medlem af det statsministerielle udvalg til støtte for dansk sprog og kultur i udlandet (nedsat med specielt henblik på de dansksindede i Sydslesvig). Fra 1923 til 1930 var han desuden medlem af det nyoprettede Udenrigspolitisk Nævn, hvis medlemmer udgik af Folketingets midte, og med hvem regeringen skulle rådføre sig i vigtige udenrigspolitiske anliggender. I det hele taget engagerede han sig stadig mere i interparlamentariske forhold og fik 1922-32 og igen i 1935 og 1936-39 fast sæde i Folkenes Forbunds delegeretforsamling i Genève som en af fire danske parlamentarikere i Folkeforbundet.

Af flere grunde var Folkeforbundet vigtigt for dansk udenrigspolitik. Først og fremmest sås forbundet som et vigtigt redskab for international nedrustning og afspænding, men desuden gav forbundet ofte små, neutrale lande som Danmark en særlig indflydelse. Som et eksempel herpå blev han af Folkeforbundets øverste organ, Rådet, i 1929 udnævnt til højkommissær, senere præsident, dvs. formand, for den internationale, neutrale kommission *Commission mixte pour l'échange des populations grecques et turques*, der skulle forestå den befolkningsudveksling, som den græske og tyrkiske regering samt stormagterne

havde besluttet ved fredskonferencen i Lausanne 1922-23, der markerede afslutningen på den græsk-tyrkiske krig 1919-22.

I denne egenskab bidrog han med base i Konstantinopel (Istanbul) fra 1930 til 1934 til løsningen af en opgave af hidtil usete dimensioner: Den tvungne overførsel af ca. 1,6 millioner mennesker mellem Grækenland og Tyrkiet: Godt 1,2 mio. græsk-ortodokse etniske grækere overførtes fra Anatolien, det østlige Thrakien og andre tyrkiske områder til Grækenland, mens op mod 400.000 muslimer overførtes fra Grækenland til Tyrkiet. Opgaven var ekstremt kompliceret og fyldt med storpolitiske overtoner, ikke mindst fordi den vedrørte den komplekse situation i hele Balkan-området, der fulgte af Osmannerrigets sammenbrud efter 1. verdenskrig. Hertil kom, at alle – herunder ikke mindst de græske og tyrkiske regeringer – havde erkendt, at skulle deres indbyrdes mindretalsproblemer løses i det særdeles spændte forhold, der herskede mellem de to lande efter krigen 1919-22, så var en løsning f.eks. i stil med den, der var blevet gennemført i forbindelse med det nordslesvigske spørgsmål i 1920, udelukket, eftersom en sådan med sikkerhed ville efterlade store etniske spændinger i fremtiden. Dette var så meget desto mere indlysende, som det var afgørende for den tyrkiske regering, at enhver løsning skulle finde sted uden udenlandsk indblanding.

Kommissionens arbejde blev opdelt i fire grupper, af hvilke Holger Andersen stod for den, der vedrørte de ejendomme, som de overflyttede befolkninger efterlod på begge sider, og som kunne overtages af de indflyttede. Det kolossale arbejde med at registrere, vurdere og afvikle flere hundrede tusinde personers ejendomskrav blev således centralt i Holger Andersens virksomhed og samtidig baggrund for hans store rejsevirksomhed i de berørte områder i de år, opgaven stod på. Opgaven løste han så godt, at han senere af De Forenede Nationer blev benyttet i lignende sammenhænge: I 1949-1954 som leder af den neutrale observatørkommission i de tidligere franske besiddelser i Østasien, 1951-1952 som direktør for det kontor i Jerusalem, der tog sig af de palæstinensiske flygtninge.

Efter opgavens afslutning i 1934 vendte han tilbage til Danmark, hvor han resten af sit liv tituleredes fhv. præsident. Som en, der havde beklædt et af Folkeforbundets vanskeligste og mest krævende embeder, var hans ry som politiker og diplomat af sjældent format sikret. Som en slags dokumentation for sin indsats skrev han kort efter hjemkomsten en 116 sider lang redegørelse med titlen *Den Græsk-Tyrkiske Befolkningsudveksling (1923-34)*, der blev udgivet i *Aar bog for de Nordiske Interpar-*

lamentariske Grupper 1935. Mere end noget andet vidner den om hans enorme ekspertise og arbejdsevne indenfor det, der var og blev centralt i hans politiske løbebane: Mindretalsspørgsmål.

Artiklen om Olympia 1935

De talrige rejser i det græsk-tyrkiske område gjorde det også muligt for Holger Andersen at dyrke sin interesse for den antikke græske kultur. Dette kan dokumenteres i forskellige sammenhænge, bl.a. under et af hans første besøg i Athen i 1930, hvor han i et brev til Constantin Sourlas – attaché ved det græske udenrigsministerium, der fungerede som hans officielle guide i Grækenland – priser Akropolis' skønhed: "Il ne peut pas exister dans le monde entier de plus beau et de plus splendide que l'Acropole immortelle de la ville d'Athènes."

"Der kan ikke i hele verden eksistere noget mere smukt og mere pragtfuldt end den udødelige Akropolis i byen Athen."

Samme år mødtes han med den græske udenrigsminister, Mihalacopoulos, og premierminister E. Venizelos i forbindelse med den Anden Delfiske Festival, en kulturfestival, der strakte sig over tre weekender i maj 1930.

I 1935 var han i Grækenland igen – denne gang, som det forekommer, som almindelig turist. Efter hjemkomsten blev han opfordret til at beskrive sine rejseindtryk i *Haderslev-Samfundets Årsskrift*, der blev udgivet af den, i 1930, oprettede forening af tidligere elever fra Haderslev Katedralskole.

Artiklens titel er *Olympia, træk af dets historie og indtryk fra et besøg*. I indledningen dvæler Holger Andersen ved de "hyppige ophold i Grækenland [der] gav mig adgang til at besøge en lang række af de egne, hvis ry er nået til os gennem årtusinder, og hvor udgravningerne har manet de svundne storhedstider lyslevende frem." De omtalte udgravninger refererer bl.a. til Arthur Evans udgravninger på Kreta omkring 1900 ("just samme år, som jeg kom på skolen"), "hvis resultater blev af så afgørende betydning for forståelsen af den "ægæiske" kultur (den kretisk-mykeniske Periode)", samt den tyske arkæolog Heinrich Schliemanns udgravninger af bl.a. det historiske Troja i slutningen af 1800-tallet. Begge dele må Holger Andersen have stiftet bekendtskab med allerede i Wilhelm Langes undervisning på *Johanneum*.

Under alle omstændigheder kommer antikbegejstringen – filhellenismen – til fuld udfoldelse i artiklen: Næppe noget land i verden, hedder

det, er skønnere end det Grækenland, under hvis himmel "nogle af menneskeslægten uforgængeligste værdier skabte[s]. Enestående mindesmærker taler til os fra hin tid, da dette lille land var kulturens midtpunkt, åndens hjemsted på jorden." Artiklen indledes med et Goethe-citat:

Und an dem Ufer steh' ich lange Tage Das Land der Griechen mit der Seele suchend.

Kan oversættes:

og hele dage kan jeg stå ved stranden og hige med min sjæl mod Grækenland.

Konkret drejer artiklen sig om et besøg i det historiske Olympia i regionen Elis (Ilia) på den vestlige del af halvøen Peloponnes. Her foregik hvert fjerde år fra 776 f.Kr. til 393 e.Kr. – altså godt og vel 1100 år – de antikke olympiske lege, der i 1896, dvs. i Holger Andersens barneår, inspirerede til de moderne olympiske lege. Oldtidens Olympia var en vigtig panhellenisk helligdom, der i høj grad bidrog til opbyggelsen af en fællesgræsk identitet:

Alle vegne fra – moderlandet såvel som de græske kolonier i Lilleasien og Syditalien med Sicilien – strømmede man til Olympia, når de udsendte herolder forkyndte festernes afholdelse. For en stund glemtes alle stridigheder og bortvejredes alt, hvad der kunne skille. Alle følte sig som en enhed og færdedes sammen i den bedste forståelse.

Det er let at forstille sig, hvordan den slags sammenhænge i Holger Andersens bevidsthed de foregående 4-5 år nærmest må have bundfældet sig som en altfavnende inspiration og tilskyndelse til hans eget virke, der foregik på en baggrund af krig og ufred, men samtidig i en stræben efter gensidig fred og forsoning, baseret på internationale standarder og aftaler.

Artiklen former sig som en lystvandring gennem Olympia, der i oldtiden rummede en lang række bygninger og øvrige monumenter, og hvis talrige ruiner og tilhørende sagn og myter ikke mindst udgør artiklens faglige hovedindhold. Fremstillingen vidner om betydelig faglig indsigt, ikke kun om de antikke historiske og kulturhistoriske forhold, men også om den senere forskning og debat helt frem til tidspunktet

for artiklens affattelse. Såvel opbygning som sprog har essayets præg, hvorved artiklen i mangt og meget minder om Wilhelm Langes ovenfor omtalte afhandling fra 1904. Heller ikke her undlader han at vedgå arv og gæld til sin gamle græsklærer:

"Dr. Lange glemte ingensinde over det filologisk-sproglige selve ånden i de klassiske forfattere [...] Altid var det personligheden og dens værk og tiden, der dannede baggrunden derfor, som steg frem for vort blik, når dr. Lange sad på katederet. Den græske oldtidskulturs evigheds-værdier havde i ham en ypperlig talsmand, der forstod at fængsle et ungt sind, såfremt dette var modtageligt."

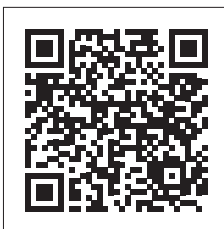
Attisk sortfigurs kalpis, ca. 500 f.Kr. Denne krukke skænkede Holger Andersen til Haderslev Katedralskole allerede i 1935. Krukken ses afbildet på Hans Christian Bärenholdts maleri af Holger Andersen. Foto: Annette Højen Sørensen

Holger Andersens antiksamling

Til overflod godtgør Holger Andersens artikel *Olympia* fra 1935, at hans forhold til det antikke Grækenland ikke kun var et spørgsmål om personlig og almen dannelse, men om en interesse, ja, nærmest besættelse, som han livet igennem dyrkede intenst gennem rejser, museumsbesøg og ikke mindst omfattende læsning i speciallitteratur. Derfor kan det i nogen grad undre, at der hverken i *Olympia* eller i nogen anden publikation nævnes noget om den antiksamling, som han senere testamenterede til sin gamle skole. Vi ved strengt taget ikke, om samlingens enkelte genstande faktisk blev erhvervet under hans ophold i det græske område 1930-34, selvom al sandsynlighed taler herfor.

Imidlertid ledsages artiklen bl.a. af en håndlavet tegning, udført af en anden af skolens elever fra den tyske tid, den senere boghandler Johs. Chr. Nielsen, forestillende den vase, som Holger Andersen skænkede skolen på samme tid, dvs. i 1935, og som dermed er den første af de i alt 16 genstande, samlingen omfatter i dag. Hverken denne vase eller samlingens øvrige 15 genstande er dog særskilt omtalt i artiklens tekst. Ej heller er omstændighederne omkring samlingens tilblivelse noget, vi kender direkte til – hvor de enkelte genstande blev erhvervet, om det skete samlet eller enkeltvist, ved gave eller ved køb, til hvilken pris osv. Man har dog en vis grund til at antage, at de enkelte genstande er blevet købt på steder, han har besøgt, såsom Athen, Olympia, Delphi, Rhodos og Tiryns. Den afbildede genstand i artiklen fra 1935 stammer således sandsynligvis fra netop rejsen til Olympia i 1935.

Så meget står dog fast, at samlingen under et illustrerer samme brede tilgang til den antikke græske kultur, som skinner igennem i artiklen om Olympia: En bred vifte af mytologiske og dagligdags træk i det græske samfund over en meget lang periode på ca. 1700 år. Fast står også, at

Holger Andersens gravsted,
Gl. Haderslev.
Foto: Annette Højen Sørensen.
Se evt. gravsted.dk eller følg
QR-koden til venstre.

samlingen var i Holger Andersens besiddelse i 1950, i hvilket år den omtales i et kodicil, dateret 17. januar og vedføjet et testamente fra 1943. Herefter dukker samlingen først op i Holger Andersens endelige testamente af 1961, der for Haderslev Katedralskoles vedkommende dels omfattede donationen af antiksamlingen, dels et legat for skolens elever i den klassisk-sproglige linje (Ella og Holger Andersens Studielegat).

Såvel antiksamlingen som legatet var overordnet et udtryk for givens ønske om at stimulere samme interesse og begejstring for den klassiske arv blandt kommende generationer af elever på Haderslev Katedralskole som den, han selv havde modtaget i sin tid som elev på skolen i begyndelsen af 1900-tallet. Desværre og af flere forskellige grunde blev dette ønske for antiksamlingens vedkommende kun delvist indfriet. Ganske vist blev samlingen udstillet i specialdesignede monretr, da skolen i 1967 flyttede til sine nuværende bygninger på Christiansfeldvej i Haderslev. Desuden blev samlingens genstande publiceret i Birgitte Wistofts ovenfor omtalte artikel fra 1979 i *Nordslesvigske Museer*.

Men ikke mindst i erkendelse af samlingens store antikvariske værdi, der gjorde den udsat for skader, tyveri osv., blev det engang midt i 1980'erne besluttet at sætte den i depot, hvorefter den siden nærmest er gået i glemmebogen. I skoleåret 2015-2016, da den ene af nærværende artikels forfattere, klassisk arkæolog, ph.d. Annette Højen Sørensen, var ansat på skolen som årsvikar, blev samlingen imidlertid taget frem og videnskabeligt beskrevet i form af fotos og beskrivelser, udført af Annette Højen Sørensen og tegninger af Signe Bruun Jonishkan.

I et nutidigt perspektiv har samlingen stadig relevans for en skole, der i sit lovbestemte formål fortsat har almindelse som en del af sit særkende. Imidlertid er det klart, at skal samlingen i dag leve op til Holger Andersens oprindelige intention, kræver det ikke blot, at den på ny bliver udstillet, men også, at den bliver formidlet på en måde, der taler til moderne gymnasieungdom. Skal dette mål nås, kræver det imidlertid i første række en professionel teknisk sikring og konservering af de 2.000-3.000 år gamle genstande.

Konklusion

Antiksamlingen er et anskueligt eksempel på den begejstring for den klassiske græske kultur, som en af skolens kendteste elever, politikeren Holger Andersen, erhvervede, da han var elev på skolen. Dens sammensætning og faglige værdi gør den samtidig til et symbol for det

dannelses- og skolesyn, der slog igennem i de lærde skoler i 1800-tallet, hvor undervisningen nu ikke længere isoleret sigtede mod en overvejende fokusering på det sproglige, men rettede sig mod et bredere og mere ideelt betonet ønske om den enkelte elevs prægning af, hvad der opfattedes som menneskeheds almenmenneskelige arv fra den antikke oldtid. Undervisningen heri var præget af en særdeles høj akademisk faglighed.

I Holger Andersens tilfælde er dette så meget mere iøjnefaldende i lyset af de specielle omstændigheder, hvorunder hans uddannelse fandt sted. Ikke blot havde han rod i Haderslevs dansksprogede og dansksindede flertal, men hans dannelse foregik på en preussisk statsskole, der netop på hans tid var et virksomt redskab for tidens germaniseringsbestræbelser. Modsætningen mellem disse to omstændigheder går som en rød tråd gennem Holger Andersens erindringer om skolen, og det er herunder karakteristisk, at vurderingen afgørende og indiskutabelt falder ud til fordel for den klassiske dannelse, mens det nationale aspekt nedtones. Heri ligger givetvis også en god del af forklaringen på hans senere virke som politiker og diplomat.

Vigtig i denne sammenhæng var også Holger Andersens eget blandede dansk-tyske ophav og måske i endnu højere grad en personlighed, præget af etiske standarder og en følelse af forpligtethed. Også herigennem fremstår hans liv og virke i en urolig periode i dansk og europæisk historie som enestående.

KILDER

Utrykte kilder

Rigsarkivet, København:

Privatarkiv: Holger Aksel Olaf Andersen (†1961) og 1. hustru Ella A., født Fridericia († 1945) samt 2. hustru Bertha Johanne A., født Jensen (†1957).

League of Nations/ United Nations Archives 1928-1932:

Commission mixte pour l'échange des populations grecques et turques, Rapport sur la marche des travaux des bureaux I, II, III, IV (Registry number: 2A ; 27584 ; 6153).

Trykte kilder

Jahresbericht des Königl. Gymnasiums (Johanneum) nebst Realschule zu Hadersleben, 1903-1904, 1907-1908

Ribe Stiftstidende, 3. Maj 1915

Flensborg Avis

Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, herausgegeben von der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Vol. 8: Aus der Geschichte des Haderslebener Johanneums, Leipzig, 1921.

Indbydelsesskrift til Afgang- og Aarsprøverne ved Haderslev Katedralskole Juni 1921

LITTERATUR

- Andersen, Holger: *Olympia: Træk af dets Historie og Indtryk fra et Besøg*. Haderslev-Samfundets Årsskrift 1935, s. 7-23 (Andersen 1935a)
- Andersen, Holger: *Den græsk-tyrkiske Befolkningsudveksling (1923-34)*. Aarbog for de Nordiske Interparlamentariske Grupper 1935, s. 153-268. (Andersen 1935b)
- Andersen, Holger: *Erindringer fra min tyske skoletid i Haderslev*. I Heinberg, Aage (red.): *Min skoletid: En række danske mænd og kvinder fortæller*, s. 15-25. 1954.
- Brauneiser, C. A.: *Abriß der Geschichte der Gelehrtschule zu Hadersleben*. Indbydelsesskrift 1828.
- Buch, Jørn: *Holger Andersen*. I: Schultz Hansen, Hans, og Ingolf Haase (red.): *Det nationale portrætgalleri på Folkehjem*, 2005
- Fangel, Henrik: *Haderslev bys historie 1800-1945*, bind 2. Historisk Samfund for Sønderjylland, 1996
- Favrholdt, M.: *Haderslev Latinskoles Historie 1567-1967*. Historisk Samfund for Sønderjylland, 1966
- Goethe: *Iphigenia paa Tauris*, Et skuespil. Oversat af P. Hansen, København 1893.
- Haue, Harry, m.fl.: *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*. Undervisningsministeriet, 1998.
- Johnsen, Axel: *Grænsen, folket og staten: Grænseforeningens Historie 1920–2020*. København, 2019.
- Lange, W.: *Quaestiones in Aristophanis Thesmophoriazusas*, Göttingen 1891.
- Haderslev-Samfundets Årsskrift. Haderslev. Årg. 1934, 1935, 1961-62
- Sørensen, Annette Højen, og Helge Wiingaard: *Holger Andersen: Danish Diplomat, Minority Expert, and Philhellene and The Collection of Antiquities at Haderslev Cathedral School* i *Proceedings of the Danish Institute at Athens*, vol X, s. 277-310. Aarhus University Press, 2022.
- Wistoft, Birgitte: *Antiksamlingen på Haderslev Katedralskole*, Nordslesvigske Museer 6, 1979.
- Wiingaard, Helge: *Hertugens skole: Om hertug Hans den Ældres stiftelsesdokument for latinskolen i Haderslev*. I: *Langs Fjord og Dam 2022* (Forlaget Gammelting), s. 41-52
- Wiingaard, Helge: *Patriae et literis: Haderslev Katedralskole gennem 450 År*. Haderslev Katedralskole, 2017.

NOTER

- 1 I alt er der 16 genstande. Den ene vase blev doneret til skolen allerede i 1935.
 - 2 Johnsen 2019, s. 188-89.
 - 3 Andersen 1954, s. 25.
 - 4 Oversat af Simon Laursen: http://klas-sisk.ribekatedralskole.dk/personer/horats/serm_1_1.htm.
 - 5 Andersen 1935a, s. 7.
 - 6 Wistoft 1979, s. 182.
 - 7 *Proceedings of the Danish Institute at Athens*, vol X, s. 277-310. Aarhus University Press, 2022.
 - 8 Om Holger Andersen kan i oversigtsform læses i Dansk Biografisk Leksikon (3. udg., 1979-84), første bind, s. 186-87,
 - 9 Om Johannes Andersen kan i oversigtsform læses i Haderslev-Samfundets Årsskrift 1961-62, s. 28-29 og <https://graenseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/andersen-johannes-1885-1961>.
 - 10 Quellen, 1921, s. 89, 90.
- Hans Schultz Hansen og Ingolf Haase (red.): *Det nationale portrætgalleri på Folkehjem* (2005), s. 29-30, Kraks Blå Bog, 1957, <https://graenseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/andersen-holger-1890-1961-fmd-graenseforeningen-politiker,samt-Haderslev-Samfundets-Arsskrift-1961-62,s.34-35>.

- 11 Favrholdt, 1966, s. 229-30.
- 12 Flensborg Avis, 10. juli 1961.
- 13 Hvor intet andet er anført, bygger dette afsnit på Wiingaard, 2017, s. 129-95.
- 14 Wiingaard, 2022, s. 42.
- 15 Andersen, 1954, s. 16, Favrholdt, 1966, s. 226 ff.
- 16 Andersen, 1954, s. 15.
- 17 Favrholdt, 1966, s. 241.
- 18 Indbydelsesskrift til Afgang- og Aarsprøverne ved Haderslev Katedralskole Juni 1921, s. 5.
- 19 Andersen, 1954, s. 16.
- 20 Jahresbericht, 1907-1908, s. 11.
- 21 Favrholdt, 1966, s. 313-14.
- 22 Jahresbericht 1907-1908, s. 2.
- 23 Andersen, 1935a, s. 7-8. Andersen 1954, s. 23.
- 24 Quellen, 1921, s. 14.
- 25 Lange, 1891.
- 26 Andersen, 1954, s. 23.
- 27 Jahresbericht 1908-1909, s. 5
- 28 Andersen, 1954, s. 23.
- 29 Jahresbericht 1903-1904.
- 30 Om dannelsesbegrebets historie kan i oversigtsform læses i <https://denstordanske.lex.dk/dannelse>.
- 31 Brauneiser, 1828.
- 32 Haue m.fl., 1998, s. 37-41. Favrholdt, 1966, s. 162.
- 33 Johnsen, 2019, s. 176.
- 34 Fangel, 1996, s. 418.
- 35 Ribe Stiftstidende, 3/5 1915.
- 36 Buch, 2005, s. 29.
- 37 Ibid.
- 38 Ibid, s. 30.
- 39 Johnsen, 2019, s. 176-77.
- 40 Kraks Blå Bog, 1957.
- 41 Andersen, 1935b, s. 180.
- 42 Andersen 1890-1961: Privatarkiv, E.V.1.c: Breve, 20. maj 1930
- 43 Andersen, 1890-1961: Privatarkiv, E.V.1.c: Breve, 20. maj 1930. Andersen, 1935b; Andersen 1935a, s. 7.
- 44 Haderslev-Samfundets Årsskrift, 1934, s. 56-58.
- 45 Andersen, 1935a, s. 7.
- 46 Ibid s. 8.
- 47 Ibid.
- 48 Goethe, Iphigenie auf Tauris, I, 1.
- 49 Goethe, 1893, I, 1.
- 50 Andersen, 1935a, s. 11.
- 51 Andersen, 1935a, s. 7-8.
- 52 I Sørensen, Wiingaard, 2022, findes et katalog over og fotografier af samlingens enkelte dele samt tegninger udført af Signe Bruun Jonishkan.
- 53 På en enkelt genstand er med blæk påført: "En souvenir de la Grèce 1935". Sørensen, Wiingaard 2022, s. 296, No. 8.
- 54 Andersen, 1935a, s. 19.
- 55 Wistoft, 1979, s. 167. Sørensen, Wiingaard 2022, s. 295, no. 5, s. 300, fig. 10-11.
- 56 Wistoft, 1979, s. 182, note 5.
- 57 Favrholdt, 1966, s. 320. Andersen 1890-1961: Privatarkiv, testamente, 9, A. IV. D. Sørensen, Wiingaard 2022, s. 293.
- 58 Da den klassisk-sproglige linje udgik som følge af gymnasireformen 1963, blev legatets målgruppe iflg. en af legatets bestyrelse foretagen fundatsændring elever, der påtænker et udenlandsk studieophold. <https://www.european-funding-guide.eu/scholarship/7883-ella-and-holger-andersens-scholarship> (tilgået 07-08-2022). Skolen efterlever fortsat en anden bestemmelse i testamentet om at vedligeholde Holger Andersens og hans forældres gravsted på Gl. Haderslev Kirkegård. Sørensen, Wiingaard 2022, s. 285.
- 59 I 2023 udstilledes samlingen i Haderslev på Ehlers Samling for første gang offentligt siden 1980-erne.

Zusammenfassung

In seinem Todesjahr 1961 vermachte der dänische Diplomat und Politiker Holger Andersen (1890-1961) seiner alten Schule Johanneum in Haderslev, der heutigen Domschule, 16 verschiedene Objekte. Sie stammen aus einem Zeitraum von über 1700 Jahren der griechischen Antike. Dabei handelte es sich um Objekte, die er selbst während einer langen Reihe von Reisen in die Ägäis zu Beginn des Jahrhunderts erworben hatte, nicht zuletzt, als er von 1929–1934 als Hochkommissar und späterer Präsident des Völkerbundes an der Spitze der Umsetzung des griechisch-türkischen Bevölkerungsaustausches stand, der im Friedensvertrag von Lausanne 1923 beschlossen worden war.

Die Sammlung, die immer noch in der Domschule Haderslev aufbewahrt wird, aber aus finanziellen und Sicherheitsgründen nicht ausgestellt wird, zeigt verschiedene Aspekte des Lebens im antiken Griechenland. Vor allem aber ist die Sammlung ein einzigartiger Ausdruck von Holger Andersens lebenslanger Dankbarkeit für die Ausbildung, die er zu Beginn des 20. Jahrhunderts an der Schule im damaligen deutschen Haderslev erhielt. Das Bemerkenswerte daran ist, dass der dänisch gesinnte Holger Andersen zwar Schüler einer Schule war, die in den Augen vieler ein wirksames Instrument für die Germanisierungsbemühungen der Köller-Ära in Nordschleswig war. Der Einfluss, den er von mehreren Lehrern der Schule erhielt, hat ihn jedoch spürbar in die Richtung einer klassischen Bildung geleitet. Diese hatte für seine eigene Wertebasis und seine spätere Arbeit sowohl im dänischen als auch im internationalen Kontext eine absolut grundlegende Bedeutung.

Tønders 700-års byjubilæum

AF EMIL BLIKSTED LANGE

Tønders byjubilæum i 1943 var en fejring af 700-årsdagen for byens købstadsret, men det var en festdag, der foregik i skyggen af Besættelsen og øgede spændinger mellem dansk- og tysksindede. Alligevel forløb jubilæet uden store problemer. Denne artikel gennemgår jubilæet fra planlægning til selve dagen, inklusive avisartikler, erindringer og officielle dokumenter, for at forklare, hvordan det gik til. Jubilæet lykkedes som en fredelig begivenhed både på grund af Tønders særlige forhold som en by med to nationale identiteter og det tidspunkt under 2. verdenskrig, som jubilæet foregik på.

Indledning

Ved Kommunalvalget i november 2021 fik Tønder sin første borgmester fra det tyske mindretal siden 1937.¹ Det var måske passende, Tønders historie taget i betragtning. Byen havde længe pryd sig ved sit gode naboskab og fine samarbejde mellem dansk- og tysksindede. Her er det interessant at se på Besættelsen og sommeren 1943, inden Samarbejdspolitikens kollaps. Man kunne forvente, at fjendtligheden ville stige mellem de to grupper, især i Tønder, hvor omkring $\frac{3}{4}$ af indbyggerne ved Grænseafstemningen i 1920 havde stemt for Tyskland, og områderne omkring havde stemt $\frac{3}{4}$ dansk. Den tysksindede by var blevet indlemmet i Danmark. Ved 2. verdenskrigs begyndelse var de tysksindede blevet et mindretal og ganske nazificerede, men selv i sådan en penibel situation skete der opsigtsvækkende ting. Tønder afholdt den 5. august 1943 700-årsjubilæet for sin købstadsret, hvilket blev fejret i stor stil af begge grupper. Jubilæet er i litteraturen primært kendt for frokosten på Hotel Tønder, hvor Grænsegendarmeriets oberst, Svend Bartholin Paludan-Müller, erklærede, at Besættelsen havde ødelagt al naboskab for de næste 200 år. Det skabte nogen furore, men blev hurtigt undskyldt og neddyssat. Ellers forløb jubilæumsdagen roligt.² Det rejser et vigtigt spørgsmål: Hvordan lykkedes det for danskere og tyskere at holde en rolig og næsten konfliktfri fejring sammen i en ellers urolig periode?

Artiklens tilgang opdeler besvarelsen i to overordnede dele. Først undersøges det, hvordan jubilæet blev planlagt og forløb således, at hverken tysk- eller dansksindede, eller Besættelsesmagten, blev stødt. Den anden del vil diskutere de strukturelle årsager, der kan have spillet ind, som